

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2002. gada 23. decembrī

Lietā nr. 2002-15-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Ilze Skultāne, Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Andrejs Lepse un Anita Ušacka,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 8. punktu un 28. pantu,

pēc Valsts cilvēktiesību biroja pieteikuma
atklātā tiesas sēdē izskatīja lietu

“Par likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunkta daļā “no 1991. gada 1. janvāra” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 91. un 109. pantam”.

Konstatējošā daļa

1. 1995. gada 2. novembrī Saeima pieņēma likumu “Par valsts pensijām” (turpmāk – Pensiju likums), kurš stājās spēkā 1996. gada 1. janvārī. Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punktā citastarp tika noteikts, ka pensijas, kas piešķirtas pirms 1996. gada 1. janvāra, netiek pārrēķinātas, ja vien nav papildināts uzkrātais apdrošināšanas stāžs līdz šā likuma spēkā stāšanās dienai.

2. 1999. gada 5. augustā Saeima pieņēma likumu “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” (turpmāk – 1999. gada grozījumi Pensiju likumā). Ar šo likumu, grozot arī Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunktu, tika noteikts, ka no 2000. gada 1. janvāra pensijas, kuras piešķirtas līdz 1996. gada 1. janvārim, pārrēķināmas, ja papildināts no 1991. gada 1. janvāra līdz 1996. gada 1. janvārim uzkrātais apdrošināšanas stāžs.

3. Pieteikuma iesniedzējs – Valsts civiltiesību birojs (turpmāk – iesniedzējs) apstrīd Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunkta teksta “no 1991. gada 1. janvāra” (turpmāk – apstrīdētā norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 1., 91. un 109. pantam.

Iesniedzējs norāda, ka 1999. gada grozījumi Pensiju likumā liedz personām iespēju pārrēķināt līdz 1996. gada 1. janvārim piešķirto pensiju, ja papildināts šo personu apdrošināšanas stāžs par kādu no periodiem līdz 1991. gada 1. janvārim. Daudzi pensionāri objektīvu iemeslu dēļ nepaguva izmantot tiesības, kādas līdz 2000. gada 1. janvārim paredzēja Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunkts. Piemēram, arhīvos nebija saglabājušies dokumenti un apdrošināšanas stāžu nācās pierādīt tiesas ceļā, taču tiesas pārslogotības dēļ šo jautājumu varēja izskatīt tikai pēc 2000. gada 1. janvāra.

Bez tam 2002. gada 1. janvārī stājās spēkā 2001. gada 20. decembra likums “Grozījumi likumā “Par valsts pensijām”” (turpmāk – 2001. gada grozījumi Pensiju likumā), kuri papildināja Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. punkta 10. apakšpunktu, nosakot vēl vienu periodu, kas pielīdzināms darbam un ieskaitāms apdrošināšanas stāžā, proti, PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās rūpniecības uzņēmumu celtniecības

pārvaldes nr. 907 pārzinātajos darbos pavadīto laiku. Tādējādi personām, kuras aizgājušas pensijā līdz 2002. gada 1. janvārim, nav iespējas pārrēķināt pensiju sakarā ar apdrošināšanas stāža papildināšanu ar minēto periodu, jo apstrīdētā norma to liedz.

Iesniedzējs norāda, ka tiek ierobežotas Satversmes 109. pantā garantētās personu tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā, kas ir precizētas Pensiju likumā. Apstrīdētā norma liedz personai saņemt pensiju tādā apmērā, kādā pienāktos, ja pensijas aprēķināšanai tiktu ņemts vērā viss uzkrātais apdrošināšanas stāžs.

Iesniedzējs pauž viedokli, ka apstrīdētā norma rada nevienlīdzīgu attieksmi pret pensionāriem un ir pretrunā ar Satversmes 91. pantu. Apstrīdētā norma diskriminē pensionārus divējādi. Pirmkārt, vieniem ir iespēja pārrēķināt pensiju (ja uzkrātais apdrošināšanas stāžs attiecas uz periodu no 1991. gada 1. janvāra līdz 1996. gada 1. janvārim), bet citiem šādas iespējas nav (ja apdrošināšanas stāžs uzkrāts līdz 1991. gada 1. janvārim). Iesniedzējs nesaskata objektīvu pamatojumu šādai atšķirīgai attieksmei. Gan vienas, gan otras grupas personas ir pensionāri, kuriem uzkrātais apdrošināšanas stāžs ir papildināts. Atšķiras tikai stāža papildināšanas periods, kas nevar attaisnot atšķirīgu attieksmi. Otrkārt, pret pensionāriem tiek pausta atšķirīga attieksme atkarībā no laika, kad persona aizgājusi pensijā. Tā personām, kuras aizgājušas pensijā pirms 2002. gada 1. janvāra, nav iespējas papildināt savu apdrošināšanas stāžu ar laiku, kas pavadīts PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās rūpniecības uzņēmumu celtniecības pārvaldes nr. 907 pārzinātajos darbos. Turpretī tām personām, kuras aiziet pensijā pēc 2002. gada 1. janvāra, šis periods tiek ņemts vērā, nosakot pensijas apmēru. Iesniedzējs uzskata, ka laiks, kad persona devusies pensijā, nav objektīvs pamatojums atšķirīgai attieksmei pret pensionāriem, jo gan vienas, gan otras grupas pensionāri ir

piedalījušies minētajos darbos, tādēļ abām grupām šis periods ir ieskaitāms apdrošināšanas stāžā.

Iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā norma ir pretrunā arī ar tiesiskās paļāvības principu, kas izriet no Satversmes 1. panta. Balstoties uz šo principu, personas paļāvās, ka būs spēkā ar Pensiju likumu iedibinātā kārtība, proti, ka pensijas apmērs par laiku pēc 1996. gada 1. janvāra būs atkarīgs no nodarbinātības periodā veiktajām iemaksām, bet par periodu līdz 1996. gada 1. janvārim – no uzkrātā apdrošināšanas stāža. Personas varēja paļauties, ka gadījumos, ja tiek papildināts līdz 1996. gada 1. janvārim uzkrātais apdrošināšanas stāžs, pensiju varēs pārrēķināt. Pensiju likumā nebija noteikts, līdz kuram brīdim iesniedzami pierādījumi apdrošināšanas stāža papildināšanai. Turklāt ierobežojumi tika ieviesti īsā laika periodā un tas liedza pensionāriem iegūt visus nepieciešamos pierādījumus sava apdrošināšanas stāža papildināšanai.

4. Saeima atbildes rakstā nepiekrīt iesniedzēja viedoklim, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar Satversmes 1., 91. un 109. pantu.

Saeima norāda, ka Satversmes 109. pants negarantē visām personām vienādu vecuma pensiju. Šī norma paredz un pieļauj zināmas atšķirības sociālā nodrošinājuma saņemšanā. Šīs konstitucionālās tiesības saturs ir noteikts vairākos likumos, arī Pensiju likumā.

Saeima uzsver, ka apstrīdētās normas priekšmets ir jau piešķirtās pensijas pārrēķināšanas iespēja. Apstrīdētā norma nenosaka ne vecuma pensijas piešķiršanu, ne Satversmes 109. pantā garantēto tiesību uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā realizēšanu. Pirms 1996. gada 1. janvāra vecuma pensiju personai piešķīra saskaņā ar attiecīgajā brīdī spēkā esošajām tiesību normām. Atbilstoši spēkā esošajam tiesiskajam regulējumam valsts ir nodrošinājusi personu ar vecuma pensiju un tādējādi īstenojusi personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecumā.

Saeima nepiekrīt iesniedzēja viedoklim, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar Satversmes 91. pantu, lai gan netieši ir radījusi atšķirīgu attieksmi pret dažādām pensionāru grupām. Vienlīdzības princips pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats. Saeima uzsver, ka apstrīdētās normas ieviešana aplūkojama kopsakarā ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 23. punktu. Apstrīdētās normas mērķis bija, pirmkārt, vienādot tiesisko regulējumu attiecībā uz personām, kuras pensionējušās gan pirms, gan pēc Pensiju likuma stāšanās spēkā. Otrkārt, mērķis bija vienādot tiesisko regulējumu arī attiecībā uz laika periodu, par kuru persona neatkarīgi no pensionēšanās brīža var prasīt pensijas pārrēķināšanu. Apstrīdētās normas pieņemšana ir uzskatāma arī par samērīgu Saeimas izvirzītā mērķa sasniegšanai. Personai labvēlīga kārtība, saskaņā ar kuru tā varēja lūgt pensijas pārrēķināšanu par jebkuru periodu, pastāvēja gandrīz deviņus gadus. Bez tam Saeima uzskata, ka tiesiskās palāvības princips, uz kuru atsaucas iesniedzējs, nenozīmē, ka reiz noteikts tiesiskais regulējums ir neaprobežots laikā un šo regulējumu nekad vairs nedrīkst mainīt. Pastāvot noteiktiem apstākļiem, ir pieļaujams grozīt arī tādas tiesību normas, kas skar cilvēka tiesības.

5. Tiesas sēdē iesniedzēja pārstāve Anita Kovaļevska paskaidroja, ka 1999. gada grozījumi Pensiju likumā ir pretrunā ar Satversmes 109. pantu. To dēļ personas vairs nevar prasīt pensijas pārrēķinu, ja papildināts līdz 1991. gadam uzkrātais apdrošināšanas stāžs. Iesniedzēja pārstāve uzsvēra – ja persona ir strādājusi, bijusi represēta vai izsūtīta un ja likumā paredzēts šo laiku ieskaitīt apdrošināšanas stāžā, tad pensiju pārrēķināšanai nedrīkst noteikt ierobežojumus termiņa ziņā.

Iesniedzēja pārstāve secināja, ka apstrīdētā norma visnetaisnīgāk ir skārusi tos pensionārus, kuri strādāja PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās

rūpniecības uzņēmumu celtniecības pārvaldes nr. 907 pārzinātajos darbos. Kopš 2002. gada 1. janvāra šajos darbos pavadītais laiks ir ieskaitāms personas apdrošināšanas stāžā trīskāršā apmērā, taču apstrīdētās normas dēļ pašreiz neviena persona Latvijā šīs tiesības nevar izmantot.

6. Saeimas pārstāvis Gatis Razmaņecs tiesas sēdē nepiekrita iesniedzēja pārstāves apgalvojumam, ka apstrīdētā norma ir pretrunā ar Satversmes 1., 91. un 109. pantu.

Saeimas pārstāvis uzsvēra, ka apstrīdētā norma nenosaka vecuma pensijas piešķiršanu. Līdz 1996. gada 1. janvārim pensiju piešķīra saskaņā ar tobrīd spēkā bijušajām tiesību normām, tādēļ valsts jau ir īstenojusi Satversmē garantētās personas tiesības uz sociālo nodrošinājumu vecuma gadījumā. Apstrīdētā norma nosaka tikai iespēju pārrēķināt jau reiz piešķirto pensiju. Saeimas pārstāvis norādīja, ka personām maksimāli labvēlīga kārtība, saskaņā ar kuru tās varēja pārrēķināt pensiju, pastāvēja līdz 2000. gada 1. janvārim. Taču ar 1999. gada grozījumiem Pensiju likumā šī kārtība tika mainīta, nosakot termiņa ierobežojumus pensijas pārrēķināšanai.

Saeimas pārstāvis paskaidroja, ka 2001. gada grozījumi Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. punkta 10. apakšpunktā attiecas tikai uz tām personām, kuras atradās darba bataljonā Igaunijā. Viņš arī norādīja, ka šo grozījumu pieņemšanas laikā apstrīdētā norma jau bija spēkā, bet deputāti priekšlikumā nebija ietvēruši procesuālo normu, kas nepieciešama Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. punkta 10. apakšpunkta īstenošanai. Saeimas pārstāvis secināja, ka materiālo normu nav iespējams īstenot tāpēc, ka nav atbilstošas procesuālās normas. Šāda neatbilstība jālabo vispārējā likumdošanas kārtībā.

Bez tam Saeimas pārstāvis norādīja, ka apstrīdētā norma nestājās spēkā vispārējā kārtībā, bet personām tika dota iespēja izmantot vēl

iepriekšējo Pensiju likumā noteikto kārtību pensijas pārrēķināšanai. Apstrīdētā norma tika pieņemta 1999. gada 5. augustā, bet stājās spēkā tikai 2000. gada 1. janvārī. Turklāt apstrīdētās normas ietveršana likuma pārejas noteikumos pati par sevi liecina, ka jau sākotnēji ir paredzēts tās darbību ierobežot laikā. Saeimas pārstāvis uzsvēra, ka Pensiju likumā noteiktais pārejas periods faktiski ir reformas īstenošanas laiks, kas nevar ilgt mūžīgi. Jebkura reforma ir jāpabeidz iespējami īsā laikā, jo tas ir valsts un visas sabiedrības interesēs. Tādēļ personas nevarēja paļauties, ka tām piešķirto pensiju varēs pārrēķināt neierobežoti ilgi.

Saeimas pārstāvis atzina, ka apstrīdētā norma netieši ir radījusi atšķirīgu attieksmi pret dažādām pensionāru grupām. Tomēr viņš norādīja, ka šādi atšķirīgai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats.

7. Pieaicinātā persona Dainis Vanags, Latvijas Republikas Totalitāro noziegumu izvērtēšanas komisijas priekšsēdētājs, norādīja, ka viņa vadītajā iestādē ir griezušās 356 personas (kopumā Latvijā tādu nevar būt vairāk par 500), kuras bijušas nodarbinātas PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās rūpniecības uzņēmumu celtniecības pārvaldes nr. 907 pārzinātajos darbos. Tomēr šīs personas saskaņā ar apstrīdēto normu nevar prasīt pensijas pārrēķināšanu. Pieaicinātā persona tiesas sēdē noliedza, ka minētās personas bijušas kūtras un līdz apstrīdētās normas pieņemšanai nav lūgušas pārrēķināt pensiju. Pieaicinātā persona paskaidroja, ka personām, kuras atradās būvniecības darbos Igaunijā, šis laiks ir ieskaitīts apdrošināšanas stāžā tikai kā dienests padomju armijā. Tikai 2000. gada 26. jūnijā Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūrā tika atzīts, ka būvniecības darbos pavadītais laiks ir represijās pavadīts laiks. Pieaicinātā persona norādīja, ka tām personām, kurām nebija šādu izziņu, bija vajadzīgs ilgs laiks, lai tās saņemtu.

Ar 2001. gada grozījumiem Pensiju likumā tika grozīts šā likuma pārejas noteikumu 1. punkta 10. apakšpunkts, iekļaujot apdrošināšanas stāžā būvniecības darbos Igaunijā pavadīto laiku kā represijās pavadītu laiku. Pieaicinātā persona uzsvēra, ka šādi grozījumi Pensiju likumā ir izdarīti, nepārdomājot lietas būtību, jo neviena persona tos nevar izmantot.

Secinājumu daļa

1. Apstrīdētā norma attiecas uz personām, kurām pensija ir piešķirta nevis saskaņā ar Pensiju likumu, bet citiem likumiem, kas pensiju jautājumus Latvijā regulēja līdz 1996. gada 1. janvārim. Agrāk spēkā bijušie likumi paredzēja personu tiesības uz vecuma pensiju, ja līdz pensionēšanās vecumam tās noteiktu laiku bijušas nodarbinātas. Taču tas, kādi nodarbinātības veidi ieskaitāmi nepieciešamajā stāžā, likumos bija noteikts atšķirīgi.

Līdz 1991. gada 1. janvārim Latvijā pensijas piešķīra saskaņā ar PSRS 1956. gada 14. jūlija Valsts pensiju likumu. Pensijas tika piešķirtas, personai sasniedzot likumā noteikto vecumu, ja bija uzkrāts nepieciešamais darba stāžs. Šis likums neparedzēja sociālo iemaksu ieturēšanu no personas ienākumiem.

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas tika uzsākts darbs pie jaunas tiesiskās sistēmas veidošanas, tostarp jaunu, demokrātiskai republikai atbilstošu normatīvo aktu, arī pensiju likumu, izstrādes.

Tā 1990. gada 29. novembrī tika pieņemts likums “Par valsts pensijām”, kas stājās spēkā 1991. gada 1. janvārī. Tas paredzēja, ka personas darba stāžā, kas dod tiesības uz darba pensiju (arī vecuma pensiju), ieskaita jebkuru likumā noteiktu nodarbinātības periodu, kurā

kārtoti sociālās apdrošināšanas maksājumi. Nomainot līdz tam Latvijā pastāvējušo padomju pensiju sistēmu, 1990. gada 29. novembra likums “Par valsts pensijām” paredzēja, ka pirms 1991. gada 1. janvāra piešķirtās pensijas ir pārrēķināmas. Šajā likumā tika uzskaitīti arī nodarbinātības periodi līdz 1991. gada 1. janvārim, kas neatkarīgi no sociālo iemaksu izdarīšanas ieskaitāmi personas darba stāžā.

1990. gada 29. novembra likumu “Par valsts pensijām” nomainīja 1995. gada 2. novembra likums “Par valsts pensijām”. Līdz ar tā spēkā stāšanos Latvijā tika uzsākta reformētās pensiju sistēmas pirmā līmeņa darbība un ieviesta valsts obligāto nefondēto pensiju shēma. Tā ir balstīta uz fiksētām (individualizētām) iemaksām.

Pensiju likums galvenokārt attiecas uz tām personām, kuras šā likuma spēkā stāšanās brīdī vēl nebija pensionējušās. Šāds mērķis, apspriežot likumprojektu, vairākkārt tika uzsvērts Saeimas plenārsēdē: “Šis likums ir domāts ... tiem, kas šobrīd strādā un turpinās strādāt vēl daudzus gadus. Tas ir nākotnes likums” (*Saeimas 1995. gada 9. augusta sēdes stenogramma*).

Taču pensiju apdrošināšanā sociālais risks (darba spēju zaudēšana vecuma dēļ) ir ilgstošs – viss pensionāra dzīves laiks pēc pensijas piešķiršanas. Tādēļ Pensiju likums, piemēram, tā 4. nodaļa un pārejas noteikumi, attiecas arī uz personām, kurām līdz 1996. gada 1. janvārim piešķirto pensiju izmaksa tiek turpināta. To apstiprina arī Saeimas sēdē paustais viedoklis, ka Pensiju likuma otra funkcija ir sagādāt līdzekļus pensiju izmaksai jau esošajiem pensionāriem (*sk. Saeimas 1995. gada 9. augusta sēdes stenogramma*).

Pensiju likumā, atšķirībā no 1990. gada 29. novembra likuma “Par valsts pensijām”, ir vispārīgi noteikts, ka agrāk piešķirtās pensijas netiek pārrēķinātas. Tādējādi visas personas, uz kurām attiecas Pensiju likuma regulējums, var iedalīt divās grupās:

pirmkārt, pensionāri, kuriem pensijas piešķirtas līdz 1996. gada 1. janvārim (turpmāk – personas, kuras pensionējušās agrāk);

otrkārt, pensionāri, kuriem pensijas tiek piešķirtas pēc 1996. gada 1. janvāra saskaņā ar Pensiju likumu (turpmāk – personas, kuras pensionējas saskaņā ar Pensiju likumu).

Tomēr Pensiju likuma pārejas noteikumu 16. punktā ir paredzētas dažas iespējas līdz 1996. gada 1. janvārim piešķirtās pensijas pārrēķināt. Viens no šādiem gadījumiem ir uzkrātā apdrošināšanas stāža papildināšana. Lai pareizi izprastu un piemērotu normu par šā stāža papildināšanu, tā ir jātulko kopsakarā ar citām tiesību normām, galvenokārt tām normām, kas attiecas uz apdrošināšanas stāžu. Tā saskaņā ar Pensiju likuma 1.panta pirmās daļas 1. punktu, pārejas noteikumu 1., 2. un 7. punktu apdrošināšanas stāžā ieskaita ne tikai tos periodus pēc 1996. gada 1. janvāra, kuros ir veiktas vai bija jāveic sociālās iemaksas, bet arī tos darba un darbam pielīdzinātos periodus, kas uzkrāti līdz 1996. gada 1. janvārim. Bez tam darba un darbam pielīdzinātie periodi laikā līdz 1991. gada 1. janvārim apdrošināšanas stāžā tiek ieskaitīti neatkarīgi no sociālo iemaksu izdarīšanas.

Apstrīdētā norma jāanalizē arī saistībā ar pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunktā noteikto pensijas pārrēķināšanas formulu, atbilstoši kurai pensijas apmērs palielinās, ja apdrošināšanas stāžs ir lielāks.

Ar Pensiju likuma pārejas noteikumiem likumdevējs ir vēlējis dot iespēju tām personām, kuras pensionējušās agrāk, palielināt piešķirtās pensijas apmēru, ja pensionārs var pierādīt, ka līdz pensijas piešķiršanai ir bijuši tādi periodi, kurus likums ļauj ieskaitīt apdrošināšanas stāžā.

2. Dažkārt no personas nodarbinātības perioda līdz pensijas pieprasīšanai paiet ilgs laiks, tādēļ personai var būt grūti pierādīt

nodarbinātības faktu. Kā savā pieteikumā norādījis iesniedzējs, varēja būt dažādi objektīvi iemesli, kādēļ nodarbinātības periodi pensionāra apdrošināšanas stāžā nebija ieskaitīti agrāk. Tās varēja būt valsts iestāžu pieļautās kļūdas stāža noteikšanā, sarežģītā un ilgstošā arhīva dokumentu vai tiesas spriedumu saņemšanas kārtība, kā arī likuma grozījumi, atbilstoši kuriem tika papildināti periodi, kas pielīdzināmi darbam un ieskaitāmi stāžā. Pieņemot Pensiju likumu, likumdevējs neierobežoja stāža papildināšanas iespēju laika ziņā, līdz ar to aizsargājot pensionāru jau iegūtās tiesības.

Tādējādi pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunkts nodrošināja tām personām, kuras pensionējušās agrāk, tādas pašas maksimāli labvēlīgas iespējas ieskaitīt apdrošināšanas stāžā jebkurus likumā noteiktos līdz 1996. gada 1. janvārim uzkrātos periodus kā tām personām, kuras pensijas piešķiršanu pieprasa saskaņā ar Pensiju likumu.

3. Taču iepriekš norādītajām personu grupām no 2000. gada 1. janvāra apdrošināšanas stāža pierādīšanas un papildināšanas iespēju regulējums Pensiju likumā ir noteikts atšķirīgs. Atbilstoši apstrīdētajai normai personas, kuras pensionējušās agrāk, vairs nav tiesīgas papildināt līdz 1991. gada 1. janvārim uzkrāto apdrošināšanas stāžu. Turpretī personas, kuras vēl nav pensionējušās, apdrošināšanas stāžā var ieskaitīt visus nodarbinātības periodus bez jebkāda laika ierobežojuma.

Satversmes 91. pants noteic, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas.

Arī Apvienoto Nāciju Organizācijas 1966. gada 16. decembra Starptautiskais pakts par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām, kuram pievienojusies arī Latvija, 2. panta otrajā daļā noteic: “Šā

pakta dalībvalstis apņemas garantēt, ka šajā paktā proklamētās tiesības tiks īstenotas bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai sociālās izcelšanās, mantiskā stāvokļa, dzimšanas vai citiem apstākļiem.”

Vienlīdzības princips, kas izriet no iepriekš minētā, liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Atšķirīga izturēšanās ir diskriminējoša, ja tai nav objektīva un pamatota iemesla, proti, leģitīma mērķa, vai arī ja nav proporcionālas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem.

3.1. Lai konstatētu atšķirīgu attieksmi pret personām, vispirms jānoskaidro, vai personas, kuras pensionējušās līdz 1996. gada 1. janvārim, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar tām personām, kuras pensionējas saskaņā ar Pensiju likumu. Pensiju likums noteikta ilguma apdrošināšanas stāža esamību saista gan ar tiesību iegūšanu uz vecuma pensiju, gan ar piešķiramās pensijas apmēru – jo lielāks apdrošināšanas stāžs, jo lielāka pensija iespējama. Lai noteiktu, vai personas atrodas salīdzināmos apstākļos, jāņem vērā, vai tās līdz 1991. gada 1. janvārim atradās vienādā statusā vai veica līdzīgus darbus, kas ieskaitāmi apdrošināšanas stāžā. Tā kā tiesības papildināt apdrošināšanas stāžu rada pats nodarbinātības fakts, nevis tā konstatēšanas brīdis, objektīvs kritērijs šajā gadījumā nevar būt brīdis, kad persona pieprasa pensiju vai iesniedz pierādījumus par savu nodarbinātību.

Tādējādi personas, kuras pensionējušās agrāk, atrodas vienādos un salīdzināmos apstākļos ar personām, kuras pensionējas saskaņā ar Pensiju likumu.

3.2. Atbildes rakstā Saeima norādījusi, ka apstrīdētās normas mērķis, kas attaisno atšķirīgo attieksmi, ir vienādot tiesisko regulējumu attiecībā uz personām, kuras pensionējušās gan pirms, gan pēc Pensiju likuma spēkā stāšanās. Proti, apstrīdētajā normā noteiktās iespējas papildināt apdrošināšanas stāžu, sākot tikai ar 1991. gada 1. janvāri, esot saistītas ar to, ka no minētā datuma bija ieviestas apdrošināšanas iemaksas. Tāds pats regulējums esot noteikts Pensiju likuma pārejas noteikumu 23. punktā attiecībā uz personām, kuras pensionējušās pēc 1996. gada 1. janvāra.

Tomēr nevar piekrist šādam mērķa skaidrojumam, kā arī Saeimas pārstāvja teiktajam tiesas sēdē, ka apstrīdētās normas mērķis nav bijis budžeta taupīšana. 1999. gada 5. augusta grozījumi Pensiju likumā bija vērsti uz sociālā budžeta izdevumu samazināšanu. Tas redzams no likumprojekta ekonomiskā pamatojuma materiāliem – izslēdzot iespēju papildināt līdz 1991. gada 1. janvārim uzkrāto apdrošināšanas stāžu, tika plānots budžeta izdevumus 2000. gadā samazināt par 20 000 latiem (*sk. lietas 164.-176. lpp.*).

Par apstrīdētās normas mērķi – budžeta līdzekļu taupīšanu – liecina arī Saeimas atbildes rakstā norādītais, proti, ka termiņa ierobežojums pensijas pārrēķināšanai tika noteikts, vadoties pēc tā, ka ar 1991. gada 1. janvāri bija ieviestas apdrošināšanas iemaksas. Tas ir, no 2000. gada 1. janvāra pensiju pārrēķināšana (palielināšana) kļuva iespējama tikai tad, ja iepriekš bija izdarītas attiecīgas iemaksas.

Var piekrist Saeimas atbildes rakstā paustajam viedoklim, ka tiesiskā regulējuma vienādošana atvieglo arī vecuma pensiju

pārrēķināšanas administrēšanu. Taču izveidotajai pensiju sistēmai jādarbojas personu interesēs, tādēļ nav attaisnojami tādi pasākumi, kas gan atvieglo pensiju sistēmas administrēšanu, taču ierobežo pensionāru tiesības.

3.3. Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma, liedzot personām, kuras pensionējušās agrāk, papildināt līdz 1991. gada 1. janvārim uzkrāto apdrošināšanas stāžu, nav diskriminējoša, jānoskaidro, vai Saeimas noteiktais ierobežojums ir samērīgs ar izvirzīto mērķi.

1999. gadā valsts pensiju budžetā radās deficīts 57,6 miljonu latu apmērā, kas nopietni apdraudēja pensiju izmaksas vispār. Tādēļ bija jāveic pasākumi deficīta samazināšanai un visas pensiju sistēmas stabilizēšanai. Tomēr Saeimai bija jāizvērtē, vai labums, ko iegūs sabiedrība no apstrīdētās normas, ir lielāks par indivīda tiesību un likumisko interešu aizskārumu. Iegūtais labums no apstrīdētās normas ir niecīgs – budžeta ietaupījums 2000. gadā tika plānots 20 000 latu apmērā. Taču tā kā personām, kuras pensionējušās agrāk, pensijas ir nelielas, zaudējums katram pensionāram, kuram liegtas iespējas papildināt uzkrāto stāžu, ir nozīmīgs.

Bez tam daudzos gadījumos personas objektīvu apstākļu dēļ nevarēja pierādīt savu apdrošināšanas stāžu. No lietai pievienotajiem materiāliem redzams, ka personām izsniegtas kļūdainas izziņas vai darba devējs pieļāvis kļūdu stāža aprēķināšanā. Dažkārt dokumenti bija jāpieprasa pat no ārvalstu arhīviem vai arī juridisku faktu konstatēšanai bijis jāgriežas tiesā. Tas viss nereti prasīja ievērojamu laiku.

Vērā ņemams ir arī pārāk īsais periods, kurā pensionāri pēc apstrīdētās normas publicēšanas vēl varēja iesniegt nepieciešamos dokumentus pensijas pārrēķināšanai. Lai gan apstrīdētā norma tika

pieņemta 1999. gada 5. augustā, tā tika izsludināta tikai 1999. gada 23. novembrī, bet stājās spēkā – jau 2000. gada 1. janvārī.

Apstrīdētā norma ir tulkojama saistībā arī ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. un 2.punktu, kuri noteic, kādi darbam pielīdzinātie periodi ir ieskaitāmi apdrošināšanas stāžā līdz 1996. gada 1. janvārim. Lai persona pieprasītu pensijas pārrēķinu sakarā ar stāža papildināšanu, tai jāzina, kādi periodi tiek ņemti vērā.

Minētajās normās norādīts citāds, arī plašāks, to apdrošināšanas stāžā ieskaitāmo darbam pielīdzināto periodu uzskaitījums, nekā bija paredzēts 1990. gada 29. novembra likumā “Par valsts pensijām” un Augstākās padomes lēmumā par šā likuma spēkā stāšanās kārtību. Arī pēc Pensiju likuma spēkā stāšanās – 1996. gada 6. novembrī, 1997. gada 20. novembrī un 2001. gada 20. decembrī – pārejas noteikumu 1. punktā tika izdarīti grozījumi, proti, papildināts to periodu uzskaitījums, kas pielīdzināmi darbam. Līdz ar to nepamatots ir Saeimas apgalvojums, ka personas gandrīz deviņus gadus varējušas iesniegt pierādījumus, kas apliecinātu apdrošināšanas stāžu.

Apstrīdētā norma īpaši ir saistīta ar Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. punktu, jo tā kopš 2000. gada 1. janvāra liedz personām, kuras pensionējušās agrāk, papildināt savu apdrošināšanas stāžu ar tādiem periodiem, kuri uzskaitīti 1.punktā. Ar 2001. gada grozījumiem Pensiju likumā šajā punktā tika izdarīti būtiski papildinājumi. Tā no 2002. gada 1. janvāra apdrošināšanas stāžā ieskaitāmi arī tie periodi, kurus personas pavadījušas aktīvajā militārajā dienestā, ja tās tajā iesauktas pēc obligātā karadienesta vai pēc civilās augstskolas beigšanas. Savukārt trīskāršā apmērā apdrošināšanas stāžā ieskaitāms tas laiks, ko politiski represētās personas pavadījušas arī PSRS Iekšlietu ministrijas Galvenās rūpniecības uzņēmumu celtniecības pārvaldes nr. 907 pārzinātajos darbos.

Kā tiesas sēdē liecināja pieaicinātā persona, ar pārvaldes nr. 907 pārzinātajiem darbiem esot jāsaprot tas laiks no 1946. gada līdz 1951. gadam, ko represētās personas pavadīja Narvas kombināta celtniecībā. Šajos darbos no Latvijas bijuši iesaistīti ne vairāk kā 500 cilvēki. Šie cilvēki jau agrāk esot ieguvuši politiski represētās personas statusu un vecuma dēļ pensionējušies jau līdz 1996. gadam.

Satversmes tiesa uzskata, ka minēto apstākļu dēļ apstrīdētā norma iztulkojama arī saistībā ar likumu “Par politiski represētās personas statusa noteikšanu komunistiskajā un nacistiskajā režīmā cietušajiem”, kas neparedz termiņa ierobežojumu politiski represētās personas statusa piešķiršanai un ar to saistīto tiesību realizēšanai, bet noteic, ka valsts un pašvaldību institūcijas un to amatpersonas gādā, lai likumā noteiktā kārtībā tiktu novērstas totalitāro režīmu radīto civilo, ekonomisko un sociālo tiesību ierobežojumu sekas, atlīdzināti šo režīmu radītie materiālie zaudējumi, to nodarītais morālais un fiziskais kaitējums [*sk. Satversmes tiesas 1998. gada 10. jūnija spriedumu lietā nr. 04-03(98) un 1999. gada 20. aprīļa spriedumu lietā nr. 04-01(99)*].

Taču apstrīdētās normas dēļ politiski represētās personas nevar izmantot tās tiesības uz stāža papildināšanu, ko paredz Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. punkta 10. apakšpunkts.

Apstrīdētā norma ne tikai nepamatoti nostāda atšķirīgos apstākļos pensionārus, kuri pensionējušies dažādos laika periodos, bet arī neļauj izmantot no jauna piešķirtās tiesības. **Līdz ar to Saeimas izraudzītie līdzekļi nav samērīgi izvirzītā mērķa sasniegšanai un uzskatāmi par diskriminējošiem.**

4. Apstrīdētā norma attiecas uz tām personām, kuras pensionējušās līdz 1996. gada 1. janvārim. Taču, izvērtējot apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 91. pantam, redzams, ka atšķirīga attieksme pastāv arī starp

personām, kuras pensionējas pēc 1996. gada 1. janvāra. Īpaši tā izpaužas tad, ja likumdevējs papildina periodus, kas ieskaitāmi apdrošināšanas stāžā. Tā, piemēram, tiesības uz apdrošināšanas stāža papildināšanu, ko paredz 2001. gada grozījumi Pensiju likumā, var izmantot gan tās personas, kuras dodas pensijā pēc 2002. gada 1. janvāra, gan arī tās personas, kuras tikai tagad iegūst politiski represētās personas statusu. Turpretī personām, kuras pensionējušās laikā no 1996. gada 1. janvāra līdz 2001. gada 31. decembrim, šādas tiesības ir liegtas, jo Pensiju likums neparedz iespējas personām, kuras pensionējušās saskaņā ar Pensiju likumu, papildināt apdrošināšanas stāžu par periodu līdz 1991. gada 1. janvārim.

Tā no lietai pievienotajiem materiāliem redzams, ka 2002. gada maijā pensijas pārrēķins ir atteikts A. Bāliņam, neraugoties uz to, ka laikā līdz 1991. gadam pēc civilās augstskolas beigšanas viņš vairāk nekā 10 gadus atradies virsdienestā (*sk. lietas 104.-106. lpp.*). Tātad viņš nevar papildināt apdrošināšanas stāžu ar periodu, kas paredzēts Pensiju likuma pārejas noteikumu 1. punkta 2. apakšpunktā.

Satversmes tiesa vērš Saeimas uzmanību uz izveidojušos diskriminējošo situāciju, jo minētās nepilnības var novērst, pieņemot attiecīgus papildinājumus Pensiju likumā.

5. Konstatējot apstrīdētās normas neatbilstību kaut vienam Satversmes pantam, tas atzīstams par prettiesisku un spēkā neesošu. Līdz ar to vairs nav nepieciešams izvērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 1. un 109. pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. - 32. pantu,
Satversmes tiesa

nosprieda:

atzīt likuma “Par valsts pensijām” pārejas noteikumu 16. punkta 1. apakšpunkta tekstu “no 1991. gada 1. janvāra” par neatbilstošu Satversmes 91. pantam un spēkā neesošu no tā pieņemšanas brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums pasludināts Rīgā 2002. gada 23. decembrī.

Satversmes tiesas sēdes priekšsēdētājs

A. Endziņš